

Ulusal Bağımsızlık Hareketlerinin Güç Kullanmasının Meşruluğu ve Uluslararası Silâhlı Çatışmalar Hukukuna Etkileri

Fatma Taşdemir*

Giriş

Birleşmiş Milletler (BM) Andlaşması'nın 2/4. maddesi "Teşkilât üyeleri milletlerarası münasebetlerinde gerek herhangi bir başka devletin toprak bütünlüğüne veya siyasi bağımsızlığına karşı, gerekse BM amaçlarıyla telif edilmeyecek herhangi bir surette tehdide veya kuvvet kullanılmasına başvurmadan kaçınırlar" şeklindedir. Jus cogens statüsüne aday olan bu madde ile kuvvet kullanma ve tehdidine karşı genel bir yasaklama getirilmektedir. Bu genel yasağın gücü ortadayken, uluslararası hukukta "halklar" olarak isimlendirilen ve selfdeterminasyon hakkına yetkilendirilen birimlerin bu hakkı kullanabilmek için kuvvet kullanıp kullanamayacakları çok önemli bir husustur.

Ulusal bağımsızlık hareketlerinin halklarının selfdeterminasyon hakkını sağlamak için kuvvet kullanma yetkisine sahip olduklarını kabul etme, meşru bir şekilde kuvvet kullanacak birimlerin (agents) sadece devletler olduğu fikrine meydan okumaktadır.

* Arş. Gör., Gazi Üniversitesi İİBF Uluslararası İlişkiler Bölümü Devletler Hukuku Anabilim Dalı.

Zira, ulusal bağımsızlık savaşlarının, devletlerarası savaşlar olmamalarına rağmen "uluslararası savaşlar" olarak nitelendirilmesine neden olmaktadır.¹

Modern savaş hukukunun iki alt dalı bulunmaktadır: Jus ad bellum ve jus in bello. Jus ad bellum, silâhlı güce başvurmanın meşruluğunu konu edinmektedir. Jus in bello ise silâhlı bir çatışma esnasındaki uygulanabilir hukukî rejimi konu edinmektedir. Hukukun bu iki alt dalı da ulusal bağımsızlık savaşlarına uygulandıkları sürece, yani 1960'lardan beri, dikkate değer ölçüde değişmiştir. 1945 sonrası artan "iç savaşlar" neticesinde savaş hukuku silâhlı bağımsızlık mücadelelerine (selfdeterminasyon savaşlarına) doğru genişletilmiş olup bu durum 12 Ağustos 1949 tarihli Cenevre Sözleşmelerine ek 1977 tarihli Uluslararası Silâhlı Çatışmaların Kurbanlarının Korunmasına İlişkin I. Protokol'ün 1/4. maddesinde yer almaktadır. Bu genişleme halkları adına selfdeterminasyon hakkı için mücadele eden bağımsızlık hare-

¹ Heather A. Wilson, *International Law and the Use of Force by National Liberation Movements*, Clarendon Press, Oxford, New York, 1988, s. 91.

ketleri tarafından işlenen terör eylemlerinin “kendine özgü”, “farklı” bir fenomen olarak görülebileceği anlamına da gelmektedir. Bir başka ifade ile hukuka aykırı savaş eylemleri olarak terör eylemleri, kişisel kazanç amacıyla gerçekleştirilen bireysel ve münferit uluslararası terör eylemleri ile aynı düşünülmemeyecektir. 1977’deki genişlemenin bu şekilde yorumlanmasının sonucu ise uluslararası toplumun terörizmi önleme konusunda başarısız olması demektir.² Ancak, çalışmada ulusal bağımsızlık hareketleri tarafından gerçekleştirilen terör eylemlerinin bireysel uluslararası terör eylemlerinden ayrılmasının gerekli olup olmadığı konusuna girilmeyecektir.

I. Şiddete Başvurma Perspektifiyle Selfdeterminasyon Hakkının Gelişimi

Selfdeterminasyon konusunu incelemek aslında Pandora’nın kutusunu açmak demektir. Zira, dünyanın her köşesinde insanlar selfdeterminasyon talep etmekte ve bu amaçla şiddete başvurmaktadır. En çok gündemde olan olayları anımsayalım: Filistin, Kıbrıs, Batı Sahra, Quebec, Dağlık Karabağ, Kosova, Çeçenistan, Doğu Timor vb. Bu halklardan hangileri gerçekten selfdeterminasyon hakkına sahiptir? Bu halkların selfdeterminasyon elde etmek için kuvvet kullanmaları meşru mudur? Bu soruların cevabını vermek için öncelikle selfdeterminasyon ilkesi üzerinde bir değerlendirme yapmak yerinde olacaktır.

A. Self-determinasyon İlkesinin Gelişimi

Selfdeterminasyon ilkesi 18.yy’daki, bireylerin eşitliğini ve yönetenlerle yönetilenler arasında sosyal sözleşme olması gerektiğini savunan felsefi görüşe dayanmaktadır. I. Dünya Savaşı sonrasında Lenin ve Wilson gibi

devlet adamları tarafından savunulan bu ilke, Milletler Cemiyeti Misakı’nda yer almamıştır. MC Misakı’nın 22. maddesi manda sistemini düzenlemektedir. Manda sistemi selfdeterminasyon ilkesini siyasî ve ülkesel olarak yorumlamıştır. Zira, manda sistemi altına konan ülkeler, orijinal olarak egemen sayılmış, mandatör güçler ise sadece teknik olarak tasarruf yetkisine sahip olmuştur. Mandatör güçlerin egemenlik iddiası olmadığı için, manda ülkesi sakinlerinin statüsü MC Misakı’nın 15/8. maddesi bağlamında bir ulusal sorun sayılmamıştır.³ Bu dönemde ilke siyasî bir önerme olarak revaçta kalmış, devlet egemenliği ve ülkesel bütünlük ilkelere büyük bir üstünlük tanınmıştır. Selfdeterminasyon ilkesi, MC Misakı’ndan farklı olarak, Birleşmiş Milletler Andlaşması’nın 1. madde 2. fıkrası ve 55. maddesinde yer almış, ancak uygulama alanı ve parametreleri kesin olarak belirtilmemiştir. MC tarafından kurulan manda sistemi BM Andlaşması’nın XI ve XII. bölümlerinde yer alan bir vesayet sistemi ile yenilenmiştir. Ancak, bu bölümlerde de selfdeterminasyon ilkesi ülkesel bir mesele olarak kalmaya devam etmiştir. Bununla birlikte ilkenin yeni dünya toplumunun en önemli yasama belgesi olarak algılanan çok taraflı bir uluslararası andlaşmada yer almış olması ilkenin siyasî bir söylemden çok hukuksal bir ilke olmasına kapı aralayan bir dönüm noktası teşkil etmiştir. 1960 yılı ilkenin sömürgecilik bağlamında gelişmesinde bir dönüm noktası olmuştur. 14 Aralık 1960’da kabul edilen 1514 (XV) sayılı “Sömürge Ülkelerine ve Halklarına Bağımsızlık Verilmesine İlişkin Karar”, de-kolonizasyon politikası için temel bir dayanak olmuş ve ilke uluslararası bir hak hâline gelmiştir. Bu süreç içinde Genel Kurul ilkenin içeriğini belirlemek için çok sayıda karar kabul et-

² Elizabeth Chadwick, *Self-Determination, Terrorism and the International Humanitarian Law of Armed Conflict*, Martinus Nijhoff Publishers, La Haye, 1996, s. 2- 6.

³ Elizabeth Chadwick, *a.g.e.*, s. 18.

miştir. Bu gelişme 1966 tarihli insan haklarına ilişkin ikiz sözleşmelerin ortak 1. maddesiyle devam etmiştir. Söz konusu madde daha geniş kapsamlı bir selfdeterminasyon fikrini düzenlemektedir. Selfdeterminasyon ilkesinin gelişimi açısından Genel Kurul tarafından 24 Ekim 1970'de kabul edilen 2625 (XXV) sayılı "BM Andlaşmasına Uygun Olarak Devletlerarasında İşbirliğine ve Dostça İlişkilere İlişkin Deklarasyon" büyük önem taşımaktadır.⁴ 1 Ağustos 1975 tarihli Helsinki Nihaî Senedi de selfdeterminasyon ilkesinin sömürgecilik çerçevesi dışında uygulanabileceğini kabul etmektedir. Ancak, Nihaî Senet'te ülkesel bütünlük ve mevcut sınırların muhafazası konusundaki güçlü vurgulamalar bu fikrin ihtilalci potansiyelini azaltmıştır.⁵

Soğuk Savaş pek çok ayrılıkçı hareketi susturan yapay bir istikrar oluştururken 1989'da Doğu Avrupa'da komünizmin çökmesiyle yeni bir dönem başlamıştır. Selfdeterminasyon bayrağına sarılan her birimin bağımsızlık talep ettiği bu dönemde, şiddetli çatışmalar, insan hakları ihlalleri ve geniş çaplı mülteci akımları sıradan hale gelmiş; mevcut devlet sistemi siyasî egemenlik ve ülkesel bütünlük ilkelerinin yavaş yavaş aşındığı nazik bir döneme girmiştir.

1975'den 1990'a kadarki dönemde dekolonizasyon selfdeterminasyonun hâkim şekli olarak ilân edilmiştir. Ancak, günümüzde hâkim sömürgecilik modeline meydan okuyan selfdeterminasyonun alternatif modelleri ortaya çıkmıştır. Bu modeller, milliyetçi selfdeterminasyon, demokratik selfdeterminasyon, miras kalan/devolutionary selfdetermi-

nasyon ve ayrılıkçılıktır.⁶ Bu farklı modeller 20. yüzyılın sonunda aniden ortaya çıkmıştır. Selfdeterminasyonun milliyetçi ifadesi (Bask ayrılıkçı hareketi, Endonezya'da Aceh eyaleti, Tibet milliyetçiliği), demokratik arzu (Güney Afrika, Portekiz, İspanya'daki durum), miras kalan uygulamalar, (Quebeck, İrlanda) ve ayrılma (Biafra ve Bangladeş) dekolonizasyon dönemi boyunca da devam etmiştir. Ancak, son zamanlarda uluslararası arenada meydana gelen bir düzine değişiklik bu modeller üzerinde selfdeterminasyon hakkını icra etme fırsatlarını çarpıcı bir şekilde artırmıştır. İlk olarak, son resmi sömürgelelerden birisi olan Doğu Timor'un bağımsızlığından sonra sömürgecilik dönemi sona ermiştir. İkinci olarak, geçmişte Biafralıların, Bangladeşlilerin ve Eritrelilerin ayrılma çabalarını Nijerya'nın, Pakistan'ın ve Etyopya'nın ulusal yetki alanı içinde sayan uluslararası toplum günümüzde ayrılmaya, en azından embiryonik ayrılmalara karşı daha sempatik hale gelmiştir. Ayrılma artık 1960'larda BM Genel Sekreteri Uthant 'ın ayrılmayı kınayan ünlü konuşmasındaki kadar antipatik bulunmamaktadır.⁷ Nitekim, uluslararası toplumun, eski Yugoslavya'da, Sovyetler Birliği'nde ve Etyopya'da ayrılmayı tanıması ve bazı olaylarda ayrılıkçıları desteklemesi bu fikri desteklemektedir. Ayrılıkçılar, ayrılıkçı iddialarda bulunurken BM'nin selfdeterminasyon hakkını açıkça tanıdığı hususunda odaklaşmaktadır. Ancak, ayrılıkçı iddiaların arkasındaki normatif güç farklı bir halkı temsil etmeden değil, pek çok etnik grubun sahip olduğunu iddia ettiği bir ülkeye sahip olma hakkından doğmaktadır. Oysa, uluslararası hukukun mevcut normları

⁴ Bu değerlendirme için bkz. Fatma Taşdemir, *Yeni Dünya Düzeninde Self-Determinasyon* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 1999.

⁵ Martti Koskenniemi, "National Selfdetermination Today: Problems of Legal Theory and Practice", *Self-Determination in International Law*, Robert McCorquodale, (ed.), Ashgate Publishing Company, 2000, s. 556-557.

⁶ Gerry J. Simpson, "The Diffusion of Sovereignty: Self-determination in the Post Colonial Age", *Self-Determination in International Law*, Robert McCorquodale, (ed.), Ashgate Publishing Company, 2000, s.605.

⁷ Gerry J. Simpson, *a.g.m.*, s. 613.

ülkesel iddiaya önem vermemekte bunun yerine incinen grubun farklı bir halkı teşkil edip etmediği hususunda odaklaşmaktadır. Bu durum ayrılıkçılığın selfdeterminasyon hakkını kendilerine dayanak seçmelerine neden olmakta böylece selfdeterminasyon kavramı yanlış bir yolla ayrılıkçılık sorununa şekil vermektedir. Zira, selfdeterminasyon uyuşmazlığın ülkesel yönlerini gizlemektedir.⁸ Ayrılıkçılık devletlerin ülkesel bütünlüğünü destekleyen uluslararası hukuk ilkesine doğrudan terstir. Bir ayrılıkçı hareket halkının kendi ulusal devletine sahip olmadığını iddia ettiğinde ilk ilke, mevcut ülkesel sınırların yeniden çizilmesini gerektirmekte fakat ülkesel sınırların yeniden belirlenmesi mevcut devletin ülkesel bütünlüğünü ihlâl etmektedir. Ancak, devletlerin ülkesel bütünlüğünü koruma hakkı gerek BM Andlaşması'nın 2/4. maddesinde gerekse uluslararası teamül hukukunda kutsal bir hak olarak kabul edilmektedir. Bu bakımdan ayrılma selfdeterminasyonun ideal şekli değildir; sıklıkla şiddet içerir ve uluslararası barış ve güvenliği tehdit eder.⁹

Sonuç olarak günümüzde selfdeterminasyon hem sınırları tam olarak belirlenmiş bir tanımdan hem de uygulanabilirlikten yoksundur. Ülkenin bu halden kurtarılması için otonomi, demokrasi, insan hakları ve selfdeterminasyon hakkı arasında bağlantının yeniden kurulması gerekmektedir. Ülkenin teorik çatışmalardan ve yanlış siyasî kullanımdan kurtarılması için öncelikle ayrılıkçılık bireysel devletlerin ülkesel bütünlüğüne olduğu kadar uluslararası barış ve güvenliğe de bir tehdit olarak algılanmalı ve daha genel bir hak olan selfdeterminasyondan ayrılma-

lıdır. İkinci olarak, selfdeterminasyon ilkesi açıkça savaş sonrası uluslararası sistemin temel normları olan kuvvet kullanma konusundaki yasağa, ülkesel bütünlük hakkına ve barış ve güvenliği sağlama genel taahhüdüne baş eğerlidir.¹⁰

B. Selfdeterminasyon Hakkına Sahip Halklar Sorunu

Selfdeterminasyon hakkı devletler veya hükümetlere değil halklara verilen bir haktır. Bir halkı tanımlamada objektif bir kriter günümüze kadar geliştirilememiştir. Bununla birlikte BM uygulamaları ülkesel kriterin etnik kritere tercih edildiğini göstermekte olup; bu hakkın sahipleri yakın zamanlara kadar aşağıdaki birimler olmuştur:

1. Vesayet altındaki ülkelerde, muhtar olmayan ülkelerde ve bağımsızlığa henüz ulaşamamış diğer ülkelerde yaşayan bağımlı halklar. Bu ülkelerin önemli özelliği sömürgeci devletten coğrafi olarak ayrı, etnik ve kültürel bakımdan farklı olmalarıdır. Bu durum uygulamada "salt water" teorisi olarak bilinmektedir.

2. Yabancı boyunduruğuna, hâkimiyetine maruz kalan halklar. Self-determinasyon hakkı bağlamında "yabancı işgali" kavramından kast edilen, ülke ve halk olarak mevcut, uluslararası toplumca da bilinen, ancak henüz tam olarak devlet kuramamış bir ülke topraklarının tamamen veya kısmen işgal edilmiş olmasıdır.

3. İrkçi rejimler altında yaşayan halklar.

Bu son iki gruptaki halkların selfdeterminasyon hakkından yararlanması 1970 tarihli Dostça İlişkiler Bildirisi ile kesinliğe kavuşmuştur.¹¹

BM'nin bu uygulamalarına rağmen, günümüzde, tüm devletlerin üzerinde uzlaştığı

⁸ Lea Brilmayer, "Secession and Self-determination: A Territorial Interpretation", *Self-Determination in International Law*, Robert McCorquodale, (ed.), Ashgate Publishing Company, 2000, s. 453.

⁹ Lea Brilmayer, *a.g.e.*, s. 452.

¹⁰ Gerry J. Simpson, *a.g.m.*, s. 595-596.

¹¹ Fatma Taşdemir, *a.g.e.*, s. 40.

bir halk tanımından söz etmek imkânsızdır. Bu durum selfdeterminasyon ilkesini uluslararası barış ve güvenliğe yönelik önemli bir tehdit hâline getirmektedir. Zira, sihirli halk kavramı azınlıkları, hoşnutsuz birimleri etkilemeye devam etmektedir. Ancak, Kişisel ve Siyasal Haklar Sözleşmesi'nin 27. maddesi bağlamında yalnızca kendi kültürlerini koruma, kendi dinlerini uygulama ve kendi dillerini kullanma hakkına sahip olan etnik, dinsel ya da dilsel azınlıkların selfdeterminasyon hakkı yoktur. Zira, bu hakların sahibi gruplar değil bireylerdir.¹²

II. Selfdeterminasyon ve Kuvvet Kullanma

A. Selfdeterminasyon Savaşları ve “Haklı Savaş” Teorileri

Bir devletin kuvvete başvururken bunu haklı bir nedenle yapması hem doktrinde hem de uygulamada çok önem taşımıştır. Bu durum Ortaçağ'da haklı savaş doktrininin gelişmesine zemin hazırlamıştır. Klasik haklı savaş öğretisi, St. Augustine'nin öğretileri doğrultusunda doğmuş; Kilise'nin temsilcisi olan Thomas Aquinas, Grotius ve Vattel tarafından geliştirilmiştir.¹³ 18 ve 19. yüzyılda, Avrupa'da, sınırsız bir savaş hakkının hâkim olduğu bir siyasî yapıyı nitelendirmiştir. 20. yy.'ın başlarında ise pozitif uluslararası hukukta haklı ve haksız savaş ayrımına itibar edilmemiştir. Devletler, savaşa girdiklerinde haklılık retoriğine başvurmaya devam etmiştir. Fakat, bu meşrulaştırmalar hiçbir hukuksal etkiye sahip olmamıştır.¹⁴

Hukuksal bir kavram olmayan “Haklı Savaş”, uluslararası hukukun gelişiminde faydalı bir amaca hizmet etmemiş, savaş diplomasının bir aracı olarak gelişmiştir. Doktrin sayesinde savaşa başvurma fevkalade hukukî hale gelmiş, kuvvete başvurma hakkının analizi felsefi ve etik kurallar bağlamında yapılmıştır. Kısaca, doktrin bağımsız devletlerden oluşan modern sayılacak bir siyasî sistem için ciddî zararlara yol açmıştır.¹⁵ Ne var ki tarihin derinliklerinde kalması gereken bu doktrin günümüzde yeniden canlandırılmaya çalışılmaktadır.

Yeni oluşan haklı savaş teorisi ilahi ya da dinî bir argümandan ziyade selfdeterminasyon hakkının kullanılabilmesi için kuvvete başvurma meşru olduğuna ilişkin hukuksal bir iddiaya dayandırılmaktadır. Özellikle, üçüncü dünya ülkeleri tarafından savunulan bu görüşe göre, bağımsızlık hareketleri tarafından başlatılan bu savaşlar özel niteliklere sahiptir ve devletlerarası herhangi bir savaştan daha haklı ve meşrudur. Dolayısıyla, selfdeterminasyon hakkını elde etmek için gerçekleştirilen bu savaşlar hiçbir hukuk kuralını ihlâl etmemektedir.¹⁶

Ancak, üçüncü dünya ülkeleri, modası geçmiş haklı savaş teorilerini canlandırmaya teşebbüs etseler de, günümüzde bu teoriler hukuksal dayanaktan yoksundur; kavramsal olarak da uygulamada da kabul edilmemektedir. Tüm savaşların hukuk dışı sayıldığı günümüzde bu teorinin BM Andlaşması ile birarada var olabilmesi imkânsızdır.¹⁷ Üstelik, teamülü jus ad bellum da bireysel veya kollektif meşru müdafaa hakkı dışında kuvvet kullanılmasının yasaklandığı BM siste-

¹² Fatma Taşdemir, *a.g.e.*, s. 27-28.

¹³ Yoram Dinstein, *War, Aggression and Self-Defence*, Grotius Publications Limited, Llandysul, Dyfed, 1988, s. 61; Funda Keskin, *Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma: Savaş, Karışma ve Birleşmiş Milletler*, Mülkiyeliler Birliği Yayınları Tezler Dizisi: 4, Ankara, 1998, s. 26-29.

¹⁴ Stanimir A. Alexandrov, *Self Defense Against the Use of Force in International Law*, Kluwer Law International, La Haye, 1996, s. 10.

¹⁵ Judith Gail Gardam, *Non-Combatant Immunity as a Norm of International Humanitarian Law*, Martinus Nijhoff Publishers, 1993, s. 59.

¹⁶ Ingrid Detter De Lupis, *The Law of War*, Cambridge University Press, 1989, s. 81-83.

¹⁷ Judith Gail Gardam, *a.g.e.*, s. 60.

mini yansıtmaktadır. Yani kuvvet kullanma yasağı teamül hukuku altında da jus cogens statüsündedir. Ülkenin jus cogens doğada olması bu halkların amaçlarına ulaşmak için tek taraflı olarak kuvvet kullanmaya yetkilendirildikleri iddiasını çürütmektedir. Dolayısıyla, selfdeterminasyon hakkını kullanan halklar da kuvvet kullanma yasağı ile bağlı olmak zorundadır.¹⁸

B. Ulusal Bağımsızlık Hareketlerinin Kuvvet Kullanma Yetkisi

Selfdeterminasyon hakkını kullanan halkların kuvvete başvurması hususunda hukuksal sorun doğuran iki durum vardır: 1) Halklar ile kurulu devlet arasındaki çatışmada kuvvet kullanılması; 2) Böyle halkların selfdeterminasyon amacına ulaşmaları için üçüncü devletlerin kuvvet kullanma dahil aktif müdahaleleridir. Bu durumlardan birincisinin en iyi örneği Filistin'de devam eden çatışmalardır. İkinci durumun çarpıcı örneği ise geçmişte Hindistan'ın Doğu Pakistan'a müdahalesidir.

1. Selfdeterminasyon Hakkını kullanan Halklarla Devletler Arasındaki Çatışmalarda Kuvvet Kullanılması

Selfdeterminasyon hakkını kullanan halklar tarafından kuvvet kullanılmasının meşruluğu iki farklı durumu kapsamaktadır. İlk olarak, kurulu devlet halkların selfdeterminasyon hakkını kullanmalarını engellemek için kuvvet kullanabilir. İkinci olarak, halklar kurulu devletin bu bastırıcı eylemlerine karşı ya da bastırıcı tedbirlerle karşılaşmamasına rağmen bu hakkı gerçekleştirmek için kuvvet kullanabilir. Bu hakkı kullanmak için kuvvete başvurma ise, genellikle, halkları temsil eden bir ulusal bağımsızlık hareketinin tesis edilmiş olmasını gerektirmektedir.

a. Selfdeterminasyon Hakkını Bastırmak için Kurulu Devletler Tarafından Kuvvet Kullanılması

Geçmişte üçüncü dünya ülkeleri ve Sovyetler Birliği selfdeterminasyon hakkının kullanan halklara karşı kuvvet kullanılmasının BM Andlaşması'nda belirtilen amaçlardan birisi ile bağdaşmadığını, selfdeterminasyon hakkı için mücadele veren halkların, uluslararası birimler olarak, egemen devletlerle aynı statüde olduklarını ve bunlara karşı kuvvet kullanılmasının BM Andlaşması'nın 2/4. maddesine aykırı olduğunu savunmuştur.¹⁹ Söz konusu devletlerin bu görüşlerini destekleyen hususlar Genel Kurul'un kimi karar ve deklarasyonlarında bulunmaktadır. Nitekim, Genel Kurul'un 14 Aralık 1960 tarihli ve 1514 sayılı "Sömürge Ülkelerine ve Halklarına Bağımsızlık Verilmesine İlişkin Karar"ın 4. paragrafında, Genel Kurul, bağımlı halkların, barışçıl olarak ve özgürce tam bağımsızlık haklarını icra etmelerine olanak tanımak için bu halklara karşı yöneltilen silâhlı eylem ve bastırıcı tedbirlerin bütün çeşitlerinin sona erdirilmesi için çağrıda bulunmakta ve halkların ulusal ve ülkesel bütünlüklerine saygı gösterilmesini istemektedir. Bu kararda yasaklama getirilen devlet sömürgeci devlettir. Yine 24 Ekim 1970 tarihli "Uluslararası Hukuk İlkeleri Hakkında Bildiri" devletlere, eşit haklar ve selfdeterminasyon ilkesini teminen, halkları selfdeterminasyon, bağımsızlık ve özgürlükten mahrum bırakan kuvvete dayalı her eylemden kaçınma yükümlülüğü getirmektedir.

Yukardaki deklarasyonlardan, uluslararası hukukun, sadece bir sömürge altındaki, yabancı hâkimiyeti altındaki halkların ya da ırksal grupların selfdeterminasyon hakkını reddetmek amacı ile devletler tarafından askerî kuvvet kullanılmasını değil, fakat aynı

¹⁸ Yoram Dinstein, *a.g.e.*, s. 103.

¹⁹ Judith Gail Gardam, *a.g.e.*, s. 67.

zamanda, aynı gayeyi gerçekleştirmek için başvuru "tüm kuvvete dayalı eylemleri" yasakladığı sonucu çıkmaktadır.²⁰ Burada kuvvete dayalı eylemler bir devletin ulusal hukuk sisteminde kurumsal zorlama mekanizmaları tesis ederek bunları hükümetlere eşit katılımdan mahrum bırakma gibi yöntemleri de içermektedir.

Uluslararası hukuk çerçevesinde söz konusu halklara karşı kuvvet kullanılması illegal ise bu halkların kuvvet kullanma konusundaki durumları nedir? Statülerinin bir sonucu olarak bu halklar selfdeterminasyon haklarını sadece barışçıl yollarla mı kullanacaklardır? Yoksa haklarını elde etmek için kuvvet kullanma yoluna da başvurabilirler mi?

b. Selfdeterminasyon Hakkının Kullanılmasında Halklar Tarafından Kuvvet Kullanılması

Selfdeterminasyon hakkı BM Andlaşması'nda kabul edilmiş, ancak, bu hakkın elde edilebilmesi için gerekli yollar tesis edilmemiştir. BM Andlaşması dışsal selfdeterminasyon hakkının gerçekleştirilebilmesi için bağımlı halkları temsil eden bağımsızlık hareketleri tarafından kuvvet kullanılmasına ne izin vermekte ne de bunu yasaklamaktadır.²¹ Andlaşma'daki bu muğlaklığın nedeni 1945'de Andlaşma'nın mimarlarından hiçbirisinin sömürge sisteminin hızla dağılacağını ve sömürgeci güçleri şiddet yoluyla yıkmak isteyecek bağımsızlık hareketlerinin doğabileceğini tahmin edememiş olmalarıdır.²² Ne var ki, II. Dünya Savaşı'ndan sonra imparatorlukların çözümlenmesinin ivme kazanmasıyla birlikte, selfdeterminasyon hakkının reddedilmesi kuvvet kullanma dahil her türlü arayış-

lara neden olmuştur. Ancak ulusal bağımsızlık hareketlerinin, halklarının selfdeterminasyon hakkını sağlamak için kuvvet kullanması dahil bu girişimler güçlü bir direnişle karşılaşmıştır. Bununla birlikte, ulusal bağımsızlık hareketleri tarafından kuvvet kullanılmasının kuvvet kullanmanın meşru olduğu durumların kısa listesine dahil edilmesi gerektiği konusunda kimi destekler de olmuştur. Üstelik, pek çok devlet bu hareketler tarafından kuvvet kullanılmasını kabul etmekte kalmamış bunların kuvvet kullanmasını, aktif olarak, hem siyasî hem de pratik vasıtalarla desteklemiştir. Bu bağlamda, uluslararası hukukta selfdeterminasyon hakkını elde etmek için ulusal bağımsızlık hareketleri tarafından kuvvet kullanılmasına izin verilip verilmediği incelenmelidir. Bu çerçevede önce bir bağımsızlık hareketi kavramı üzerinde durmak, ardından BM uygulamasında durumun ne şekilde düzenlendiğini ve bu düzenlemelerin uluslararası hukuktaki değerini araştırmak yerinde olacaktır.

i. Ulusal Bağımsızlık Hareketlerinin Tanım Sorunu

Sömürgeci güçlere karşı tüm bir halk adına mücadele veren organize grupların doğması II. Dünya Savaşı sonrasında karakteristik bir özelliğidir. Bağımsızlık hareketlerinin doğduğu joe-politik bölge ilk olarak Afrika, ardından Asya olmuştur. Günümüzde ise bu hareketleri Lâtin Amerika, Kafkasya ve az da olsa Avrupa'daki hareketler izlemektedir.²³

²⁰ Antonio Cassese, *Self-determination of Peoples: A Legal Reappraisal*, Cambridge University Press, 1995, s. 195.

²¹ Antonio Cassese, *a.g.e.*, s. 198.

²² Antonio Cassese, *a.g.e.*, s. 198.

²³ Cezayir, 1954'de bir bağımsızlık hareketinin (FLN) doğmasına tanıklık yapan ilk ülkedir. Diğer Afrika hareketlerinin bazıları ise şunlardır: Guinea ve Cape Verde'nin Bağımsızlığı için Afrika Partisi (PAIGC); Mozambik Bağımsızlık Cephesi (FELIMO); Angola'da (MPLA, UNITA ve FLNA); Zimbabve'de (ZAPU ve ZANU); Güney Afrika'ya karşı savaşan (ANC ve PAC); Namibya'nın bağımsızlığı için savaşan Güney-Batı Afrika Halkları Örgütü (SWAPO); Etyopya'nın hâkimiyetine karşı Eritre'de savaşan (FLE ve FNLE); Batı Sahra'da Fas'a karşı savaşan (POLISARIO); Ortadoğu'da 1969'da ku-

Afrika'dan diğer kıtalara doğru tedricen genişleyen bu hareketler günümüzde amaçlarını genişleterek sömürgeciliğin yanısıra, yabancı işgaline, ırkçı rejimlere karşı mücadeleler, ayrılıkçı mücadeleler, irredentist mücadeleler gibi yeni boyutlar kazanmaktadır.²⁴

Uygulamada, bir halk adına kuvvet kullanan birimler genellikle ulusal bağımsızlık hareketleri olarak adlandırılmıştır.²⁵ Benzer bir şekilde, bir devlet içinde siyasî amaçlarını gerçekleştirmek için eylemlerde bulunan örgütler de kimi zaman bağımsızlık hareketi olarak tanınmıştır. Örneğin, geçmişte Reagan hükümeti Nikaragua'daki Contralar'ı bir bağımsızlık hareketi olarak kabul ederken, Sandinista hükümetini lejyoner olarak nitelmiştir.²⁶ Güney Afrika'da Angola'nın Tam Bağımsızlığı için Ulusal Birlik (UNITA) bazı batılı devletler tarafından Angola'da demokrasiyi tesis etmek için savaşan bir bağımsızlık hareketi olarak algılanırken, Afrika Birliği Örgütü UNITA'yı muhalif ırkçı çeteler grubu

olarak görmüştür.²⁷ Yani, bağımsızlık hareketleri taraflarca değişik şekillerde algılanmıştır.

Selfdeterminasyon ve insan onurunu iletme maskesi altında kurulu hükümetlere karşı silâhlı saldırıyı zorlaştırmak için bağımsızlık hareketi statüsünün mümkün olduğu kadar sınırlandırılması gerekmektedir. Bu, hangi grubun bağımsızlık hareketi olarak nitelendirileceğini belirlemek için bir dizi kriter geliştirilmesini elzem kılmaktadır. Uygulamada bağımsızlık hareketlerinin savaştıkları toprak üzerinde denetimlerinin olması bu kriterlerden birisi olarak düşünülmüştür. Gerçekten, Cezayir'de FLN, Batı Sahra'da POLISARO gibi örgütlerin savaştıkları toprak üzerinde fiili kontrolleri vardı. Ancak FKÖ, SWAPO, ANC gibi bağımsızlık hareketlerinin çoğu mücadelelerini dost bir ülkeden yürütmüşlerdir. Dolayısıyla, toprağı kontrol etme bağımsızlık hareketlerinin ayırt edici bir özelliğı olmamıştır. Ülke topraklarının bir bölümünde de facto denetimi elde ederek ülkesel bir varlık (*territorial existence*) kazanamamaları ve bu toprak parçasında, egemenlikle ilgili bazı hakları de facto kullanamamaları bu birimlerin, üçüncü devletler tarafından de facto bir hükümet olarak tanınmasını ya da savaşan statüsü elde etmelerini hukuken imkânsız kılmıştır. Bu hareketlerin en karakteristik özelliğı selfdeterminasyon ilkesine dayanarak uluslararası meşrulaştırılmaları olmuştur. Bu hareketlere siyasî amaçlarından dolayı uluslararası statü verilmiştir ki; bu siyasî amaç sömürge hâkimiyetinden, yabancı işgalinden ve bir ırkçı rejimden kendilerini bağımsız kılma mücadelesidir.²⁸ Ulusal bağımsızlık

rulan ve halen aktif olan (FKÖ); Kafkasya'da Çeçen Ulusal Kongresi; Asya'da 1960-1970 arası Güney Vietnam'a karşı mücadeleye katılan (FNLV); 1975'de Endonezya yönetimine karşı savaşan (FRETILIN); Lâtin Amerika'da, El Salvador'da (FMLN); Avrupa'da İngiltere'de IRA, Fransa'da Korsika ve İspanya'da Bask hareketi; Kosova'da UÇK.

Bu hareketlerden bir kısmı – Cezayir, Zimbabve, Angola, Mozambik, Vietnam gibi- bağımsız bir devlet olmayı başarmıştır. Bir kısmı ise bu amaçla halen mücadelelerine devam etmektedir. Nitekim FKÖ ve Çeçenistan'ın mücadeleleri uluslararası toplumun gündemindedir.

²⁴ Bu sınıflandırma için bkz. Christopher O. Quayle, *Liberation Struggles in International Law*, Temple University Press, 1991, s. 9-10.

²⁵ Edward Kwakwa, *The International Law of Armed Conflict: Personal and Material Fields of Application*, Martinus Nijhoff Publishers, 1992, s. 49; Heater A. Wilson, *a.g.e.*, s. 91 ve Judith Gail Gardam, *a.g.e.*, s. 64.

²⁶ Reagan Doktrini çerçevesinde ABD, Sovyet-tarafarı rejimleri yıkmak isteyen asileri "özgürlük savaşçısı" olarak nitelendirmiş ve bunlara sağlanan askerî desteğı kolektif meşru müdafaa hakkı çerçevesinde meşrulaştırmıştır. Böylece ABD'nin diğer devletlerin ülkesel bütünlüğünü ve siyasal bağımsızlığını ihlâl etmediğini iddia etmiştir. Bu konuda bkz. Oscar Schachter, *International Law in Theory and Practice*, Martinus Nijhoff Publishers, 1991, s. 122-123.

²⁷ Angola'da faaliyet gösteren UNITA, önceleri bir bağımsızlık hareketi sayılırken, 1975'de Angola'nın bağımsızlığından sonra, Angola hükümetini yıkmak isteyen bir asi gruba dönüşmüştür. Bkz. Edward Kwakwa, *a.g.e.*, s. 51; Antonio Cassese, *International Law in a Divided World*, Clarendon Press, Oxford, 1994, s. 99.

²⁸ Antonio Cassese, *a.g.e.*, s. 92-93.

sızlık hareketi statüsünün tanınması durumunda ise tanınmanın kapsamı tanıyan devletlerce belirlenmiştir ve yalnızca bu hareketlere siyasî ve hukuksal destek verme amacı güdülmüştür.²⁹

Sonuç olarak selfdeterminasyon ilkesinden kaynaklanan bağımsızlık hareketlerinin meşrulaştırılması için, bu üç kategori dışındaki bağımsızlık hareketlerine uluslararası statü verilmemektedir. Selfdeterminasyon hakkına sahip olmayan topluluklara bu statünün tanınması devletlerin iç işlerine karışma ve ülkesel bütünlük ilkeleriyle bağdaşmaz olduğundan uygulanan uluslararası hukuka aykırı düşmektedir.³⁰ Ancak, selfdeterminasyon ilkesinin tedrici gelişimi ve genişlemesi olasılığı gelecekte yeni halklara uluslararası statü verilmesi ihtimalinin çok uzak olmadığını göstermektedir. Mevcut düzenlemelerde somutlaşan “sömürgeci”, “yabancı hâkimiyeti” kavramlarının liberal bir yorumu böyle bir gelişmeye kapı açabilir. Örneğin, sömürgecilik kavramının, belli koşullar altında, “neokolonializm” olarak yorumlanması mümkündür.³¹ Üstelik, “yabancı hâkimiyeti” kavramına zamanla daha geniş bir anlamda

verilebilir. Meselâ, kavram sadece bir yabancı devletin işgalini değil, fakat devletin halkının çıkarlarına aykırı olan bir otoriter hükümeti destekleme ve takviye etmesini de kapsayacak şekilde yorumlanabilir.

Bu üç kategori halkın, diğer uluslararası hukuk kişileri ile ilişkiye girebilmeleri ve hak ve sorumluluklara sahip olabilmeleri için temsili bir örgütlenmeye sahip olması gerekmektedir. Ancak, burada temel sorun bir bağımsızlık hareketinin bir halkın temsilcisi olduğuna ve sonuç olarak bu üç kategori öznenen birisi olduğuna kimin karar vereceğidir. Bu, oldukça kompleks ve tehlikelidir. Bağımsızlık hareketleri için çeşitli elzem koşullar belirlenmediği sürece, spesifik bir hareketin bağımsızlık hareketi olup olmadığının değerlendirilmesi dünya toplumunun üyelerine, yani devletlere ve hükümetlerarası örgütlere düşmektedir. Dolayısıyla, bu sujeler tarafından sağlanan tanınma büyük önem taşımaktadır.³² Uygulamada tanınmanın kapsamının, tanıyan devletlerce ve uluslararası örgütlerce belirlendiği görülmektedir. Devletler açısından tanınmanın kapsamına baktığımızda, sözcüğü, bir hükümet bir bağımsızlık hareketi ile sadece rehine olarak tutulan vatandaşlarının serbest bırakılmasını sağlamak için görüşebileceği gibi, o hareketi “meşru” kabul ederek bu hareketin taraftarlarına silâh, eğitim ve barınak da sağlayabilmektedir.³³

Ulusal bağımsızlık hareketlerinin uluslararası örgütler tarafından tanınması konusunda özellikle Birleşmiş Milletler ve Afrika Birliği Örgütü'nün (OAU) uygulamaları önem taşımaktadır. BM Genel Kurul'u, 10 Aralık 1974 tarihli ve 3280 (XXIX) sayılı kararı ile Afrika Birliği Örgütü tarafından tanınan ulusal bağımsızlık hareketlerine, BM'de gözlemci üye statüsü tanımıştır. Ulu-

²⁹ Hüseyin Pazarcı, *Uluslararası Hukuk Dersleri III. Kitap*, Turhan Kitabevi, Ankara, 1994, s. 23.

³⁰ Hüseyin Pazarcı, *a.g.e.*, s. 24.

³¹ Yeni Ekonomik Düzen arayışları bu fikri desteklemektedir. 12 Aralık 1974'te Genel Kurul tarafından kabul edilen 3281 (XXIX) sayılı “Devletlerin Ekonomik Haklarına ve Görevlerine Dair Şart”, bu bakımdan önemlidir. Bu belge milletlerarası hukukun ekonomik ilişkileri yöneten kurallarından memnun olmayan devletlerin bu kuralları değiştirme arzularını yansıtmaktadır. Kalkınmakta olan ülkeler, milletlerarası hukukun ekonomik ilişkileri yöneten kurallarının kendi aleyhlerine işlediği düşüncesindedirler ve onları gelişmiş ülkelerin bugünkü hegemonyalarının bir vasıtası olarak görmektedirler. Bu Şart'ı ABD, Birleşik Krallık, Almanya gibi batılı devletler kabul etmiştir. Dolayısıyla tek başına hukukî bağlayıcılığı olmayan Şart, yerleşmiş bazı kurum ve kuralların değiştirilmesi yönünde sadece bir temayülü sergilemektedir. Bkz. Aslan Gündüz, *Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Teşkilâtlar İle İlgili Temel Metinler*, Beta Yay., İstanbul, 1987, s. 76-78.

³² Edward Kwakwa, *a.g.e.*, s. 52.

³³ Heather A. Wilson, *a.g.e.*, s. 138-139.

sal bağımsızlık hareketlerinin BM tarafından bu şekilde tanınmış olması üçüncü dünya ülkelerinin ulusal bağımsızlık savaşlarını "uluslararasılaştırma" yönündeki çabalarını artırmış; bunların kuvvet kullanma hakkına sahip meşru birimler olduğu yönündeki fikri güçlendirmiştir.³⁴ Ancak, devletlerin güçlü bir azınlığı, devletler dışında başka birimlere doğru kuvvet kullanma yetkisinin genişletilmesine şiddetle karşı çıkmıştır.³⁵

Gerçekten, OAU tarafından tanınan ulusal bağımsızlık hareketleri, BM'de gözlemci üye statüsünü kazandıktan sonra uluslararası hukukta kişilik kazanmıştı. Ne var ki, BM'de gözlemci üye statüsünün verilmesiyle kazanılan bu kişilik "sınırlı" bir kişilikti. Zira, ulusal bağımsızlık hareketlerinin sorumluluğu sadece ilgili topraklardaki halkın görüşlerini ifade etmekten ibaretti. Bu görüşlerin ifade edilmesi ise, idare eden gücün ülkeyi yönetme ve uluslararası ilişkilerini yürütmeye ilişkin her hangi bir yetkisini kaybetmesi anlamına gelmemekteydi.³⁶

Ulusal bağımsızlık hareketlerinin sınırlı uluslararası hukuk kişiliğini tanıyan BM Genel Kurulu'nun bu birimlerin kuvvet kullanma dahil başvurdukları mücadelelerine yaklaşımı nasıldı?

ii. Birleşmiş Milletler Kararları

Selfdeterminasyon ilkesinin uluslararası hukukdaki anlam ve kapsamının belirlenmesinde büyük önem taşıyan BM kararlarından ilki olan 14 Aralık 1960 tarihli ve 1514 (XV) sayılı "Sömürge Yönetimi Altındaki Ülkelere ve Halklara Bağımsızlık Verilmesine İlişkin Deklarasyon" selfdeterminasyon hakkının kullanılması için kuvvet kullanma

hakkını tanımamıştır.³⁷ Nitekim bu deklarasyonun kabulünden bir yıl sonra Aralık 1961'de Hindistan, Portekiz Goa'sını, Damao, ve Diu işgali etmiş ve "Goa Doktrinini" ilân etmiştir. Hindistan, bu olayda kuvvet kullanımını meşrulaştırmak için, inter alia, Goa, Hindistan'ın bir parçasıdır; Portekiz'in 1510'da Goa'yı askerî işgali ve buradaki varlığı "devamlı bir saldırı" teşkil etmektedir; sömürgecilik konusundaki 1514 sayılı deklarasyon sömürge durumunu sona erdirmek için kuvvet kullanmaya sağlam bir dayanak sağlamaktadır argümanlarını ileri sürmüştür.³⁸ Hindistan'ı destekleyen üçüncü dünya ülkeleri ve Sovyetler Birliği'nin görüşünce sömürgecilik sadece "devamlı saldırı" değil, fakat bir "suç" teşkil etmekte ve silâhlı kuvvet dahil gerekli tüm vasıtalarla yok edilmesi gerekmektedir.³⁹

Hindistan'ın bu iddiaları Güvenlik Konseyi'nin SSCB dışındaki üyeleri tarafından kabul edilmediği gibi Konsey'e göre ne kuvvet kullanma yasağı sömürgeciliğin ortadan kaldırılması için vazgeçilebilir bir şeydi ne de 1514 sayılı deklarasyon sömürgeciliğin ortadan kaldırılması için kuvvet kullanma yetkisini vermekteydi.⁴⁰ Fakat, Güvenlik Konseyi'nde Hindistan aleyhine bir karar Sovyet vetosu nedeniyle alınamamıştı.⁴¹

1514 sayılı kararın kabul edilmesini takip eden 4 yıl içinde halkların selfdeterminasyon hakkını tekrar teyit eden kararlar da, selfdeterminasyon hakkının silâhlı mücadele ile elde edilebileceğini ima etmekten kaçınmıştır. Bununla beraber, üçüncü dünya ülkelerinin, 1964'te Kahire'de gerçekleştirilen

³⁷ Michla Pomerance, *Self-Determination in Law and Practice*, Martinus Nijhoff Publishers, 1982, s. 60.

³⁸ Christopher O. Quayle, *a.g.e.*, s.12.

³⁹ Sömürgecilik ilk defa, Genel Kurul'un 12 Ekim 1970 tarihli 2621 (XXV) sayılı kararında bir suç olarak nitelendirilmiştir. Ancak, karar 85 lehte, 5 aleyhte ve 15 çekimser oy ile kabul edilmiştir.

⁴⁰ Michla Pomerance, *a.g.e.*, s. 49.

⁴¹ Christopher O. Quayle, *a.g.e.*, s. 12.

³⁴ Antoio Cassese, *a.g.e.*, s. 95.

³⁵ Heather A. Wilson, *a.g.e.*, s. 123.

³⁶ Sertaç H. Başeren, "Uluslararası Hukuk Açısından Terörizm", *Dünyada ve Türkiyede Terör*, T.C. Merkez Bankası Yay., Ankara, 2002, s. 193-194.

“Bağılantısız Ülkeler Konferansı”nda, özgürlük sürecinin karşı konulmaz ve geri dönülemez olduğunu; sömürgeci güçler sömürge halkının doğal isteklerine karşı çıkmakta ısrar ederse, sömürge halkları selfdeterminasyon hakkını kullanmak ve bağımsızlığını kazanmak için meşru olarak silâha başvurabileceğini ilân etmeleri ile bu düşünce ilk kez 1965’de bir Genel Kurul kararına yansımıştır. Genel Kurul’un 20 Aralık 1965 tarihli ve 2015(XX) sayılı kararı sömürge yönetimi altındaki halkların selfdeterminasyon hakkını kullanmak ve bağımsızlıklarını elde etmek için mücadelelerinin meşruluğunu tanıyarak tüm devletleri sömürge ülkelerindeki ulusal bağımsızlık hareketlerine madî ve manevî yardım sağlamaya davet etmekteydi. Ancak, kararda kullanılan struggle/mücadele kelimesi oldukça muğlak ve ne tür bir mücadelenin tam olarak meşru olduğu açık değildi. Bu durum üçüncü dünya ülkelerinin pek çoğunun “mücadele” kelimesini “silâhlı mücadele” anlamında yorumlamasına neden oldu ama yine de evrensel bir görüş hâline gelmedi.⁴²

1970’de, sömürgecilik konusundaki 1514 sayılı kararın onuncu yıldönümü kutlamalarında, Genel Kurul bağımsızlık mücadelelerinin meşruluğunu tanıyarak yaklaşımını yavaş yavaş değiştirmiştir. Nitekim, Genel Kurul 3 Aralık 1970 tarihli 2652(XXV) sayılı (Güney Rodezya konusunda), 14 Aralık 1970 tarihli 2707 (XXV) ve 2708 (XXV) (Portekiz toprakları konusunda) sayılı kararlarında, sömürge halklarının ve yabancı hâkimiyet altındaki halkların selfdeterminasyon hakları ve bağımsızlıkları için gerekli tüm vasıtalarla mücadelelerinin meşruiyetini tanıdığını yeniden ilân etmiştir. Ancak, Batılı devletler mücadelenin meşruluğunu tanıyan 1970 öncesi tüm kararlara karşı çıkmıştır. Bu devletler,

halkların selfdeterminasyon hakkını kabul etmelerine rağmen, silâhlı bir saldırıya karşı kuvvet kullanma dışında, herhangi bir şey için kuvvet kullanılmasını BM Andlaşması’nın ruhuna ve ilkelerine aykırı buluyorlardı.⁴³

Ulusal bağımsızlık savaşlarının meşru olduğunu savunanlar için 24 Ekim 1970’de Genel Kurul’da oybirliği ile kabul edilen 2625 (XXV) sayılı “Uluslararası Hukuk İlkeleri Hakkında Deklarasyon” muazzam bir başarı olmuştur. Selfdeterminasyon hakkını oy birliği ile kabul eden ilk BM belgesi olması nedeniyle büyük önem taşıyan deklarasyonda yer alan ilkeler teamül kuralı niteliğine ulaşmış olup bu durum Uluslararası Adalet Divanı tarafından, 1986 tarihindeki Nikaragua davasında teyit edilmiştir.⁴⁴ Ancak, ulusal bağımsızlık hareketlerinin mücadele meselesini de ele alan deklarasyonda birtakım meseleleri belirsiz bırakılmıştır. Deklarasyonun dördüncü paragrafına göre, “Bütün devletler, halkları bağımsızlık, özgürlük ve selfdeterminasyon hakkından mahrum edecek şekilde kuvvet kullanılmasını içeren hareketlerden kaçınmakla yükümlüdür. Bu halklar, selfdeterminasyon haklarını kullanmak için bu tür kuvvet içeren fiillere karşı hareket ve direnişlerinde, BM Andlaşması’nın amaç ve ilkelerine uygun olarak destek aramak ve almak hakkına sahiptirler.”

Üçüncü dünya ülkeleri ve Sovyetler Birliği, Deklarasyonun gerçek içeriğini gözardı ederek, bu paragrafı, selfdeterminasyon hakkının kuvvete dayalı reddine karşı ulusal bağımsızlık hareketlerinin uluslararası hukukta kuvvet kullanma yetkisinin (jus ad bellum) onaylanması olarak yorumlamışlardır.⁴⁵

Ancak deklarasyonun bu geniş yorumunu kabul etmek kolay değildir. İlk olarak, yukar-

⁴² Heater A. Wilson, *a.g.e.*, s. 95-96.

⁴³ Heather A. Wilson, *a.g.e.*, s. 97.

⁴⁴ Elizabeth Chadwick, *a.g.e.*, s. 61.

⁴⁵ Heather A. Wilson, *a.g.e.*, s. 98.

daki paragraf selfdeterminasyon hakkını gerçekleştirmek için halkların kuvvet kullanabileceğini belirtmemekte, sadece selfdeterminasyon hakkını bastırmak için kuvvet kullanıldığında, bu gayri meşru kuvvet kullanımına karşı direnişlerinde destek istemeye ve almaya yetkilendirilmektedir. Söz konusu paragrafta geçen “direnme hakkı” halklara karşı kuvvet kullanıldığında savunma amaçlı olarak söz konusu olup, selfdeterminasyon hakkının sadece reddedilmesi hâlinde böyle bir hak tanınmamaktadır. İkinci olarak, üçüncü dünya ülkelerinin “direnış” kelimesini “silâhlı direniş” olarak yorumlamasına karşı, paragrafta spesifik olarak “silâhlı direniş” kavramı yer almamaktadır. Üçüncü olarak, paragrafın son cümlesinde halklar BM Andlaşması’nın amaçlarına ve ilkelerine uygun olarak destek isteme ve almaya yetkilendirilmektedirler ki bu durum deklarasyonun muğlâklığını daha da artırmaktadır.⁴⁶ Sonuç olarak, deklarasyon uluslararası hukukta selfdeterminasyon hakkını oybirliği ile tesis etmekte fakat ulusal bağımsızlık hareketlerinin uluslararası hukukta kuvvet kullanma yetkisini onaylamamaktadır.

30 Kasım 1973 tarihinde Genel Kurul tarafından kabul edilen 3070 (XXVIII) sayılı karar, sömürge hâkimiyetinden ve yabancı boyunduruğundan kurtulmak için, silâhlı mücadele dahil tüm kullanılabilir vasıtalarla halkların mücadelesinin meşruluğunu açıkça tanımıştır. Ne var ki, kararın 97 olumlu, 5 olumsuz, 28 çekimser oyla kabul edilmiş olması deklarasyondan farklı olarak derin bölünmeleri ve bu konuda konsensusun olmadığını göstermekteydi.⁴⁷

12 Aralık 1973 tarihinde Genel Kurul tarafından kabul edilen 3103(XXVIII) sayılı “Sömürge ve Yabancı Üstünlüğüne ve Irkçı Rejimlere Karşı Mücadele Veren Savaşçıların

Hukuksal Statüsüne İlişkin Temel İlkeler” isimli karar oldukça önemli bir gelişmeyi yansıtmaktadır. Kararın birinci paragrafı, “Sömürge, yabancı üstünlüğü ve ırkçı rejim altındakiler halkların selfdeterminasyon hakkının kullanılması ve bağımsızlık için mücadelesi meşrudur ve uluslararası hukuk ilkelerine tamamen uygundur” şeklindedir. Bununla birlikte kararda halkların “silâhlı mücadelesine atıfta bulunulmaması bu konuda bir uzlaşmanın olmadığını göstermektedir.

Sonuç olarak 1973 itibariyle, devletlerin çoğunluğunun hükümetleri, halkların selfdeterminasyon haklarını sağlamak için ulusal bağımsızlık hareketlerinin kuvvet kullanma yetkisine sahip oldukları görüşündeydi. BM kararlarından anlaşılan bu yetkinin bir meşru müdafaa hakkına mı yoksa basitçe tehdit ya da kuvvet kullanılma yasağına ağır basan bir selfdeterminasyon hakkına mı dayandığı açık değildi. Bu sıklıkla her iki temelde de meşrulaştırılmıştır. BM Andlaşması’nın ilkeleri ve amaçları arasında hiyerarşik bir sıralamanın olmadığını savunanlar, selfdeterminasyon ilkesinin 2/4. maddede yer alan kuvvet kullanma yasağına üstün olduğunu aynı ve selfdeterminasyon için kuvvet kullanılmasının meşru olduğunu iddia etmişlerdir.⁴⁸ Diğer taraftan, bu argümanlarla eş zamanlı olarak, Genel Kurul’da önemli bir azınlık kuvvet kullanma yetkisinin egemen devletler dışındaki birimleri kapsayacak şekilde genişletilmesine muhalefet etmeye devam etmiştir.

Genel Kurul 14 Aralık 1974 tarihinde “Saldırının Tanımı” isimli 3314 (XXIX) sayılı kararı kabul etmiştir. Kararın 3.maddesi saldırı olarak gördüğü fiilleri yedi başlık (a-g) altında toplamıştır. 3. Madde g paragrafında, bir devlet tarafından ya da devlet adına, başka bir devlete karşı, o ülkede silâhlı

⁴⁶ Heather A. Wilson, *a.g.e.*, s. 99.

⁴⁷ Heater A. Wilson, *a.g.e.*, s. 100.

⁴⁸ Christopher O. Quayle, *a.g.e.*, s. 14.

saldırı oluşturabilecek yoğunlukta silâhli güç kullanma olayları gerçekleştiren silâhli çetelerin, grupların düzensiz birliklerin ya da paralı askerler (lejyonerler) göndermesi ya da oraya esaslı dahli saldırı saymaktadır. Bu paragraf, tek başına ele alındığında devlet sınırları ötesine yardımı, saldırı olarak tanımladığı için, bağımsızlık hareketlerine yönelik bir darbe olarak görülebilir.⁴⁹ Ancak, Tanım'daki 7. madde kurtarıcı bir işleve sahiptir. 7. madde şu şekildedir: "Bu tanımdaki hiçbir şey, özellikle madde 3, BM Andlaşması'ndan doğan BM Andlaşması'na uygun olarak Devletlerarasında Dostça İlişkiler ve İşbirliği Hakkında Uluslararası Hukuk İlkeleri Deklarasyonunda işaret edilen bu haktan kuvvet kullanarak mahrum edilen halkların özellikle sömürge ve ırkçı rejimler ya da başka şekillerdeki yabancı üstünlükleri altındaki halkların selfdeterminasyon, özgürlük ve bağımsızlık haklarına ya da bu halkaların bu sonuç için mücadele etme ve BM Andlaşması'nın ilkelerine ve yukarıda belirtilen Deklarasyona uygun olarak destek arama ve alma haklarına zarar vermez".

Üçüncü dünya ülkeleri bu maddeyi selfdeterminasyon için mücadele eden halkların kuvvet kullanmasına ve üçüncü devletlerin bunlara yardım etmesine izin veren bir "ruhsat" olduğunu ileri sürerek tam bir siyasî zafer olarak yorumlamıştır.⁵⁰ Diğer taraftan, batılı devletler "silâhli mücadeleyi" dışarda bırakmak için 7. maddenin dar yorumlanması gerektiğini iddia etmişlerdir. Burada kritik mesele, ne Saldırının Tanımı Kararı'nda ne de Dostça İlişkiler Deklarasyonu'nda selfdeterminasyon hakkının sahiplerini tanımlamada herhangi bir objektif kriter öngörülmüş olmasıdır.

Sonuç olarak, uygulanabilir hukuk ilkeleri konusundaki uzlaşmazlık günümüzde de BM'deki oylara yansımaya devam etmektedir. Devletlerin büyük çoğunluğu, sık sık, belli ülkeler ve hareketlere özel referanslarla, ulusal bağımsızlık hareketlerinin kuvvet kullanılmasının meşruluğunu kabul eden kararlar lehine düzenli olarak oy kullanmaktadır. Çoğunluğu batılı olan devletlerin güçlü bir azınlığı ise kuvvet kullanma yetkisinin genişletilmesine istikrarlı bir şekilde karşı çıkmaktadır.⁵¹ Batılı devletlerin sürekli itiraz ettiği ve kabul etmediği bu kararlar, ulusal bağımsızlık hareketlerine kuvvet kullanma yetkisini veren bir uluslararası teamül kuralının oluşumu için gerekli olan ne opinio juris ne de consuetudoyu sağlamaktadır.⁵²

iii. Kuvvet Kullanma Yasağı, Meşru Müdafaa Hakkı ve Selfdeterminasyon Arasındaki İlişki

Uluslararası hukukun temel belgesi olan BM Andlaşması kuvvet kullanımını ve tehdidini yasaklamaktadır. Bu yasak 2/4. maddede somutlaşmakta olup şu şekildedir: "Teşkilâtın üyeleri, milletlerarası münasebetlerinde gerek bir başka devletin toprak bütünlüğüne veya siyasî bağımsızlığına karşı, gerekse Birleşmiş Milletlerin amaçları ilr telif edilmeyecek herhangi bir surette tehdide veya kuvvet kullanılmasına kaçınırlar." Bu madde aslında BM Andlaşması'nın en tartışmalı hükümlerinden birisidir. Nitekim, maddeyi geniş yorumlayanlar, tehdit ya da kuvvet kullanımının sadece üye devletlerin uluslararası ilişkilerinde yasaklandığını dolayısıyla, devletlerin bir iç isyanı bastırmak için silâhli güç kullanabileceklerini ve bunun yasağa aykırılık teşkil etmediğini ileri sürmektedirler. Bu yorum devletlerin egemenlik ve ülkesel bütünlük il-

⁴⁹ Ingrid Detter De Lupis, *a.g.e.*, s. 60

⁵⁰ Michla Pomerance, *a.g.e.*, s. 58; Heather A. Wilson, *a.g.e.*, s.1 00-101.

⁵¹ Heather A. Wilson, *a.g.e.*, s. 103.

⁵² Antonio Cassese, *a.g.e.*, s. 69-70.

kelerine uygun düşmekte ve yaygın olarak benimsenmektedir.⁵³ Ancak, BM'nin amaçlarıyla telif edilmeyecek surette kuvvet kullanılmasını yasaklayan 2/4. maddenin ikinci kısmı üzerinde şiddetli tartışmalar devam etmektedir. Tartışmaların odak noktası BM'nin diğer amaçlarının yanı sıra, selfdeterminasyonu gerçekleştirme amacı ile kuvvet kullanma yasağı ilkesi arasında hiyerarşik bir ilişkinin olup olmadığı hususudur. BM Andlaşması'nda amaçlar ve ilkeler arasında hiyerarşik bir sıralamanın olmadığını savunanlar, selfdeterminasyon ilkesinin kuvvet kullanma yasağına üstün tutulması gerektiğini iddia etmektedir.⁵⁴ Ancak, bu argümanı kabul etmek imkânsızdır, zira, BM'nin temel hedefi uluslararası barış ve güvenliği sağlamaktır.⁵⁵ Bu bakımdan devletlerin ülkesel bütünlüğünü ve siyasî bağımsızlığını korumaları birincil amaçtır. Diğer amaçların korunması ve geliştirilmesi herhangi devletin ülkesel bütünlüğünü ve siyasî bağımsızlığına karşı kuvvet kullanılmasını ve tehdidini içermediği sürece meşrudur.⁵⁶

Geçmişte, selfdeterminasyon hakkının kullanılmasında kuvvet kullanılmasının meşruluğunu savunan bir çok gelişmekte olan ülke, bu kuvvet kullanımını ilk olarak BM Andlaşması'nın 51. maddesinde somutlaşan doğal olan bireysel ya da kolektif meşru müdafaa hakkına dayandırmıştır. Bu devletlere göre, sömürge rejimi kuvvet kullanılarak kurulduğu için, bu rejimin muhafazası daha

önce bu topraklara sahip olan egemen devlete karşı bir "devamlı silâhlı saldırı" teşkil etmektedir. Nitekim, Ocak 1961'de Hindistan, Goa'yı ilhakını gecikmiş bir meşru müdafaa hakkının yerine getirilmesi olarak savunmuştur. Benzer şekilde Cezayir Ulusal Cephesi de Fransa'ya karşı mücadelesinde kuvvet kullanmasını meşrulaştırmak için bu görüşe dayanmıştır.⁵⁷ Bu devletler 51.maddeyi geniş bir şekilde yorumlamışlar ve selfdeterminasyon savaşlarına kötü bir şekilde uyarlamışlardır. Ancak, batılı devletler selfdeterminasyon mücadelesi veren halkların kuvvet kullanmalarına ve bunu BM Andlaşması'nın 51.maddede somutlaşan meşru müdafaa hakkına dayandırmalarına karşı çıkmışlardır. Bu devletlere göre, meşru müdafaa hakkı silâhlı bir saldırıyı bertaraf etmek için halklara değil "devletlere" verilen bir haktır. Halkları adına selfdeterminasyon hakkını elde etmek için mücadele veren ulusal bağımsızlık hareketleri, devletler gibi geleneksel hukuk statüsüne sahip olmadıkları için 51. maddeden yararlanamazlar.⁵⁸

Selfdeterminasyon hakkının kullanılmasında kuvvete başvurunun meşruluğu nu savunanların dayandıkları ikinci argüman ise kuvvet kullanma hakkının BM Andlaşması'nın 51. maddeden değil, fakat Dostça İlişkiler Deklarasyonu'nu hükümlerinden doğduğunu. Dostça İlişkiler Deklarasyonu'nunda, devletlere, halkları selfdeterminasyon hakkından mahrum bırakacak kuvvete dayalı eylemlerden kaçınma yükümlülüğü getirilmesi ve halkların BM amaç ve ilkelerine uygun olarak yardım arama ve almaya yetkilendirmesi bu görüşe dayanak teşkil etmekteydi.⁵⁹

Öncelikle, ulusal bağımsızlık hareketlerinin kuvvet kullanmalarını meşru müdafaa hakkı

⁵³ Christopher O. Quaye, *a.g.e.*, s. 268.

⁵⁴ Oscar Schachter, *a.g.e.*, s. 120; Christopher O. Quaye, *a.g.e.*, s. 14.

⁵⁵ BM'nin amaçları arasında hiyerarşik bir yapı vardır. Bu yapı içinde uluslararası barış ve güvenliğin korunması ilk sırayı alır. Barış, ilerleme ve adaletten daha önemlidir. Bu nedenle BM 2/4. maddede yer alan kuvvet kullanma yasağı geniş kapsamlı bir yasaktır. Bu görüşler için bkz., Sertaç H. Başeren, *Uluslararası Hukukta Devletlerin Müdderiden Kuvvet Kullanmalarının Sınırları* (Yayınlanmamış Doçentlik Tezi), Ankara, 1997, s. 59-61 ve 71.

⁵⁶ James Crawford, *The Creation of States in International Law*, Oxford University Press, 1979, s. 108-109.

⁵⁷ James Crawford, *a.g.e.*, s. 112.

⁵⁸ Heather A. Wilson, *a.g.e.*, s. 97.

⁵⁹ Judith Gail Gardam, *a.g.e.*, s. 73.

temelinde hukukileştirmeye çalışan görüşlere katılmak mümkün değildir. Zira, meşru müdafaa hakkından söz edebilmek için, bir takım koşulların yerine gelmesi gerekmektedir. BM Andlaşması'nın 51. maddesi meşru müdafaa hakkını şu şekilde düzenlemektedir:

"İşbu Andlaşma'nın hiçbir hükmü, Birleşmiş Milletler üyelerinden birinin silâhlı bir saldırıya hedef olması hâlinde, Güvenlik Konseyi milletlerarası barış ve güvenliğin muhafazası için lüzumlu tedbirleri alıncaya kadar, doğal olan münferit veya müşterek meşru müdafaa hakkına hâlel getirmez. Bu meşru müdafaa hakkını kullanarak üyelerin aldığı tedbirler derhal Güvenlik Konseyi'ne bildirilir ve Konsey'in işbu Andlaşma'ya dayanarak milletlerarası barış ve güvenliğin muhafazası veya iadesi için lüzumlu göreceği şekilde her an hareket etmek yetki ve ödevine hiçbir vechile tesir etmez".

BM Andlaşması'nda bu şekilde somutlaşan meşru müdafaa hakkının ilk göze çarpan özelliği "BM üyesi devletlerden birisi" ifadesinin kullanılmış olmasıdır. Hakkın kullanılması için vazgeçilmez bir koşul (sine qua non) saldıran ve saldırıya uğrayan devletin varlığıdır. Bağımsızlık hareketleri olayında bu koşul sağlanamamaktadır. Bu durum 51. maddedeki meşru müdafaa hakkının bu mücadelelerin çıkmasından önce, sadece devletler için tasarlanmış bir hak olduğunu göstermektedir.⁶⁰ Yine meşru müdafaadan söz edebilmek için bir başka koşul saldırı ile savunma eylemi arasında zaman bakımından bir bağlantı olmasıdır. Bu bağlamda 1961'de Hindistan'ın sömürgeciliğin devamlı saldırı teşkil ettiğini ileri sürerek, Portekiz'in işgalinden 450 yıl sonra Goa'yı işgal etmesi ve bunu meşru müdafaa olarak takdim etmesi gibi zaman bağlantısının kaybolduğu bir olayı da meşru müdafaa olarak kabul etmek

olası değildir.⁶¹ 51. madde hakkın kolektif olarak da yerine getirilebileceğini düzenlemektedir. Bu özellik, selfdeterminasyon maskesi altında diğer devletlerin müdahalelerine kapı açmakta olup uluslararası barış ve güvenliğin sağlanması amacına da aykırılık oluşturmaktadır. Yine bağımsızlık savaşına yol açan olayların "silâhlı saldırı" kavramıyla bağlantılandırılıp bağlantılandırılmayacağı da bir başka mesele olarak karşımıza çıkmaktadır. Zira, selfdeterminasyon hakkını icra eden halkların kuvvete dayalı bastırılması çok nadir olarak 51. madde bağlamında bir "silâhlı saldırı" düzeyine varmaktadır. Selfdeterminasyon hakkının icrasının bastırılmasına direnme kavramsal olarak 51. maddedeki meşru müdafaa hakkına benzemektedir. 51. maddedeki savunmaya yönelik eylem, bir yasal hakkın kullanılmasının engellenmesine yönelik bir reaksiyon değildir, bu hak, silâhlı bir saldırıya reaksiyondur.⁶² Bu bakımdan meşru müdafaa hakkı hak alınması ya da hakkın elde edilmesi için kullanılamaz. Meşru müdafaa içinde başvuru fiilin amacı bu saldırıyı savuşturmanın ötesine geçerse zaten meşru müdafaa olmaktan çıkmaktadır.⁶³ UAD Nikaragua Davasında, selfdeterminasyon hakkını icra eden halklara karşı kuvvet kullanılmasının Andlaşma'nın 2/4. maddesinin bir ihlâli olduğuna karar vermiştir. Ancak, Divan, bu halklara meşru müdafaa yoluyla kuvvet kullanma hakkını tanımamıştır. Bu sebeple bireysel ya da kolektif meşru müdafaa hakkının gündeme gelmesi söz konusu değildir.⁶⁴ Dünya toplumu kuvvet kullanma konusunda bağımsızlık hareketlerine bir hukuksal hak vermemiş sadece bir ruhsat vermiştir. 51. maddeyi "ulusal bağımsızlık" mücadelelerine uygulama maddenin geniş

⁶⁰ Cristopher O. Quayle, *a.g.e.*, s. 276.

⁶¹ Sertaç H. Başeren, *a.g.e.*, s. 156.

⁶² Judith Gail Gardam, *a.g.e.*, s. 73.

⁶³ Sertaç H. Başeren, *a.g.e.*, s. 150-151.

⁶⁴ Judith Gail Gardam, *a.g.e.*, s. 74.

yorumlanmasına yol açarak tehlikeli bir istikrarsızlık yaratacaktır.

2. Selfdeterminasyon Mücadelelerinde Üçüncü Devletlerin Rolü

Selfdeterminasyon hakkının kuvvete dayalı fiillerle bastırılması hâlinde, bu hakkı kullanan halkların kuvvet kullanmalarına bir ruhsat verildiği kabul edilirse, böyle çatışmalar da üçüncü devletlerin rolü nedir?

Müdahale etmeme ilkesi uluslararası teatmül hukukunun bir ilkesidir.⁶⁵ Bu ilke "Devletlerin İçişlerine Müdahalenin Kabul Edilmezliği ve Bunların Egemenliğinin ve Bağımsızlığının Korunması Konusunda Deklarasyon" isimli BM Genel Kurul'un 2131(XX) sayılı kararı tarafından da kabul edilmiştir. Deklarasyonun üçüncü paragrafı, "Halkları doğal kimliklerinden mahrum bırakmak için kuvvet kullanılması, bunların yadsınamaz haklarının ve müdahale etmeme ilkesinin ihlâlini teşkil eder" demektedir. Böylece, selfdeterminasyon hakkını kullanan halkların bastırılmasına kuvvet kullanarak yardım eden bir üçüncü devlet müdahale etmeme ilkesini ihlâl etmektedir. Yani, mevcut uluslararası hukuk çerçevesinde üçüncü devletler selfdeterminasyon hakkını kuvvete dayalı bastıran devletlere yardımdan kaçınmak zorundadır. Aksi taktirde, devletlerin bastırıcı devletlere yapacakları ekonomik ve askerî nitelikteki yardımları illegal olmaktadır.⁶⁶

Dostça İlişkiler Deklarasyonu da bu halkları, BM Andlaşması'nın amaç ve ilkelerine uygun olarak yardım aramaya ve almaya yetkilendirmektedir. Benzer olarak Saldırının Tanımı Kararı'nın 7. maddesi de selfdeterminasyon hakkından kuvvete dayalı olarak mahrum bırakılan halkların yardım arama ve almalarına izin vermektedir. Lâkin, hem Deklarasyon hem de

Saldırının Tanımı konusundaki kararın 7. maddesi böyle halkların ne tür bir yardıma yetkilendirildikleri konusunda açık değildir. Bununla birlikte 1971'de Hindistan'ın, diğer sebeplerin yanısıra, Bangladeş'in selfdeterminasyon hakkını kolaylaştırmak için gerçekleştirdiği askerî müdahalenin uluslararası toplum tarafından kınanmış olması, bu yardımın kuvvet kullanmayı içermediğini göstermektedir.⁶⁷ Üstelik, Dostça İlişkiler Deklarasyonu'nda yer alan, BM Andlaşması'nın amaç ve ilkelerine uygun olarak ifadesi sadece BM Andlaşması'nın 1(2). Maddesindeki selfdeterminasyon amacına atıf yapılmadığını, fakat devletlerin uluslararası ilişkilerinde kuvvet kullanmaması ilkesine ve uyuşmazlıklarını barışçıl yollarla çözülmesi amacına da atıf yapıldığını göstermektedir. Bu koşullar altında, üçüncü devletlerin bağımsızlık hareketlerine ekonomik, siyasî ve manevî destek sağlamasına izin verilmekte; bağımsızlık hareketlerine yardımda bu eşğin aşılmasına ise izin verilmemektedir.⁶⁸

III. Ulusal Bağımsızlık Savaşlarının İnsanî Hukuka Etkisi

A. Ulusal Bağımsızlık Savaşlarının Uluslararasılaşması

Selfdeterminasyon ilkesi uluslararası savaş kuralları tarafından kapsanan yeni bir silâhlı çatışma kategorisinin yani ulusal bağımsızlık savaşlarının doğmasında önemli bir faktör olmuştur. Geleneksel uluslararası hukukta ulusal bağımsızlık savaşları iç savaş ya da iç çatışmalar olarak sayılmakta ve devletlerin ulusal yetki alanı içinde değerlendirilmekteydi.⁶⁹ Ancak 1960 ve 1970'lerin ortalarında Üçüncü Dünya ve Sosyalist Blok ülkeleri,

⁶⁵ Bu ilke aynı zamanda BM Andlaşması'nın 2(1), 2(3) ve 2(4). maddelerinde zımnen vardır.

⁶⁶ Antonio Cassese, *a.g.e.*, s. 200.

⁶⁷ Antonio Cassese, *a.g.e.*, s. 199; Sertaç H. Başeren, *a.g.e.*, s. 221 ve Funda Keşkin, *a.g.e.*, s. 120-121.

⁶⁸ Judith Gail Gardam, *a.g.e.*, s. 80; Antonio Cassese, *a.g.e.*, s. 200.

⁶⁹ Edward Kwakwa, *a.g.e.*, s. 49.

ulusal bağımsızlık savaşlarının uluslararası silâhlı çatışmalar düzeyine yükseltilmesi gerektiği konusunda BM'yi ikna etmek için yoğun çabalar sarfetmişlerdir. Bu çabalarla eş zamanlı olarak batılı devletler ise ulusal bağımsızlık savaşlarının "iç savaş hukuku" tarafından yönetilmeye devam etmesi gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Doğal olarak iki blok arasındaki bu görüş ayrılığı ideolojik düşüncelere dayanmakta ve kaçınılmaz olarak bel- lum justum/haklı savaş kavramının yeniden canlanmasına neden olmaktadır.⁷⁰

Üçüncü Dünya ülkeleri ve Doğu Bloku devletleri bu konuda ilk başarılarını 1973 yılında elde etmiştir. Nitekim, Genel Kurul, 12 Aralık 1973 tarihinde bu devletler tarafından desteklenen 3103(XXVIII) sayılı "Sömürge ve Yabancı Üstünlüğüne ve Irkçı Rejimlere Karşı Mücadele Veren Savaşçıların Hukuksal Statüsüne İlişkin Temel İlkeler" ismini taşıyan bir kararı kabul etmiştir. Kararın üçüncü paragrafı, sömürge ve yabancı üstünlüğüne ve ırkçı rejimlere karşı halkların mücadelesini içeren silâhlı çatışmaları, 1949 Cenevre Sözleşmelerinin anlamı içinde, uluslararası silâhlı çatışmalar olarak saymaktaydı. 4. paragrafta ise, sömürge, yabancı üstünlüğüne ve ırkçı rejimlere karşı mücadele veren savaşçıların savaş tutsağı olarak ele geçirileceği ve bunlara savaş esirleri statüsü verileceği belirtilmekteydi. Bu karar ile Genel Kurul, 1949 Cenevre Sözleşmelerinin kapsamına girmesi için ulusal bağımsızlık savaşlarını uluslararası karakterde kabul etmiştir. Bir süre sonra,bağımsızlık savaşlarının uluslararası nitelik kazanmasını isteyen devletler için 1949 Cenevre Sözleşmelerinin düzenlemeleri de tatmin edici olmamıştır.⁷¹ Sonuçta, bu

devletlerin yoğun çabaları sonucu, ulusal bağımsızlık savaşlarına uluslararası silâhlı çatışma kurallarının uygulanması ilk kez bir anlaşmayla kabul edilmiştir. 1949 Cenevre Sözleşmelerine ek 1977 tarihli Uluslararası Çatışmalarda Mağdurların Korunması Konusuna İlişkin I. Protokol, 80 olumlu, 1 karşı (İsrail) ve 11 çekimser oyla (çoğu batılı devlet) kabul edilmiştir. 31 Ocak 1998 itibariyle 150 devleti bağlayan Protokol'e Türkiye taraf değildir.⁷² 1977 tarihinde kabul edilen 1949 Cenevre Sözleşmelerine ek I. Protokol'ün 1/3. maddesi, Protokol'ün, bu Sözleşmelerin ortak 2. maddesinde belirtilen durumlarda uygulanacağını belirtmektedir. 1949 Cenevre Sözleşmelerinin ortak 2. maddesi ise "Uluslararası Silâhlı Çatışmaları" sınıflandırmaktadır. Protokol'ün 1/ 4. maddesi ise , açıkça, halkların selfdeterminasyon haklarını kullanmak için sömürge hâkimiyetine, yabancı işgaline ve ırkçı rejimlere karşı mücadele ettikleri silâhlı çatışmaların Protokol kapsamı içine girdiğini ve onlara hukukî savaşçı statüsü verdiğini belirtmektedir.⁷³ Bu madde Protokol'ün en tartışmalı hükmünü oluşturmaktadır. Protokol'e 1/ 4. maddenin eklenmiş olmasına şiddetle karşı çıkmaktadır.

I. Protokol'e bu maddenin dahil edilmesine yapılan temel itirazlardan birisi, maddede kullanılan "yabancı işgali", "ırkçı rejim" terimlerinden kaynaklanmaktadır. Bu terimlerin oldukça belirsiz ve siyasî yorumlara açık olduğu ileri sürülmektedir. Üstelik, devletlerin bu etiketleri kabul ederek yükümlülükle-

miş kişiler dahil, çatışmalara aktif şekilde katılmayan kişilere kendiliğinden uygulanması gereken asgari hükümleri ihtiva ederek bir "güvenlik ağı rejimi" kurmaktadır. Bu konuda bkz. Hakan Taşdemir, *Uluslararası İnsanı Hukukta Sivillerin Korunması* (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 1999, s. 32.

⁷² Hüseyin Pazarıcı, *a.g.e.*, s. 145.

⁷³ *Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949 and Relating to the Protection of Victims of International Armed Conflicts (Protocol I)*, 8 Haziran 1977, s. 1.

⁷⁰ Antonio Cassese, *a.g.e.*, s. 201.

⁷¹ Cenevre Sözleşmelerinin ortak 3. maddesi, Cenevre Sözleşmelerine taraf bir devletin ülkesinde meydana gelen, uluslararası nitelikte olmayan silâhlı çatışmalarda uygulanmaktadır. Hasta, yaralı ve diğer sebeplerle savaş dışı kal-

rini yerine getireceklerini beklemenin mantıksız olacağına işaret edilmekte ve bu düzenleme insanî hukuku politize etme teşebbüsü olarak görülmektedir.⁷⁴

Bu maddeye yöneltilen bir başka itiraz, olgusal bir mesele olarak, ulusal bağımsızlık hareketlerinin Sözleşmeler ve Protokoller çerçevesindeki yükümlülüklerini yerine getiremeyeceklerine ilişkindir. İtirazlar, çatışmadaki tarafların hukuksal statüsünde temel bir eşitsizliğin varlığı üzerinde odaklaşmaktadır. Örneğin, Cenevre Sözleşmelerine ek I. Protokol'ün 44/3. maddesi, çatışmanın mahiyeti öyle gerektiriyorsa, ulusal bağımsızlık savaşlarında, bir savaşın kendisini sivillerden ayırt etmeyebileceği ve böyle bir durumda silâhını açıkça taşıma koşulu ile savaş esiri statüsünü kaybetmeyeceğini belirtmektedir.⁷⁵ Düzenli ordu mensuplarının böyle bir ayrıcalığının olmaması nedeni ile "karşılıklı ilkesinin" anlamsızlaşmakta olduğu ileri sürülmektedir.⁷⁶ Uygulamada karşılıklılığın olmaması, bir tarafın tüm haklara sahip olduğu, diğerinin ise sadece yükümlülükler sahip olduğu bir durum yaratacaktır. Böyle bir durumda ise hukuka uyulmaması büyük olasılıktır denilmektedir.⁷⁷ Ancak, bu argümanın savunulmasını 96/3. madde oldukça zora sokmaktadır.⁷⁸ Bu maddenin hukuksal etkisi bir bağımsızlık hareketinin tek yanlı bir bildirimle Sözleşmeleri ve Protokolü uygulamayı üstelendiğini depozi-tör devlete bildirerek, insanî hukukun faydalarından yaralanma hakkı olduğunu kolaylıkla iddia edebilmesidir. Doğal olarak, bu durum İsrail gibi devletlerin anılan Protokol'e hiçbir zaman taraf olmamasına neden olacaktır.⁷⁹

⁷⁴ Edward Kwakwa, *a.g.e.*, s. 56.

⁷⁵ Bkz. *A.g.p.*, s. 13.

⁷⁶ Dieter Fleck, (ed.), *The Handbook of Humanitarian Law in Armed Conflicts*, Oxford University Press, 1995, s. 78-79.

⁷⁷ Michla Pomerance, *a.g.e.*, s. 55.

⁷⁸ Bkz. *a.g.p.*, s. 29.

⁷⁹ Edward Kawakwa, *a.g.e.*, s. 60.

Günümüzde I. Protokol'ün 1/4. maddesinin hukuksal değeri nedir? Bu sorunun cevabını verebilmek için devlet uygulamalarının ne yönde olduğunu araştırmak yerinde olacaktır.

B. Devlet Uygulamaları

1977 yılında kabul edilen I. ek Protokol ile ulusal bağımsızlık mücadeleleri teorik olarak uluslararasılaşmış olmasına karşın, bir ulusal bağımsızlık hareketi ile karşı karşıya kalan devletlerden hiçbirisi ne uluslararası bir çatışmayla mücadele ettiklerini ne de bunların kendilerine karşı kuvvet kullanma yetkisine sahip olduklarını kabul etmiştir.

Cezayir, Kasım 1954'ten Mart 1962'ye kadar bağımsızlık elde etmek ve devlet olmak için Fransa'ya karşı savaşmıştır. Savaş başlıca gerilla eylemleri ve sabotajlar vasıtasıyla yürütülmüş; insanî olmayan uygulamalar, idamlar ve işkenceler 1949 Cenevre Sözleşmelerinin uygulanmasının istenmesine yol açmış; en azından Cenevre Sözleşmelerinin ortak 3. maddesinin uygulanmasını gerektirmiştir. Söz konusu 3. madde uluslararası olmayan karakterdeki silâhlı çatışmalarda uygulanmakta ve insanî standartların minimum düzeyde gözetilmesini gerektirmektedir.⁸⁰ Fransız hükümeti, başlangıçta şiddet olaylarını, bir iç karışıklık olarak saymış, ancak Haziran 1956'da 1949 Cenevre Sözleşmelerinin ortak 3.maddesini uygulamayı kabul etmiştir. Fakat çatışmanın uluslararası karakterde olduğunu kabul etmemiştir.⁸¹

1974 Nisan darbesi öncesi, Portekiz'in Afrika sömürgelerine karşı davranışı Fransa'nın 20 yıl önce Cezayir'e karşı davranışı ile aynı olmuştur. Portekiz hükümeti sürekli bir şekilde, Afrika'daki çatışmaları, bir iç karışıklık olarak nitelendirmiştir.⁸²

⁸⁰ Elizabeth Chedwick, *a.g.e.*, s. 47.

⁸¹ Heather A. Wilson, *a.g.e.*, s. 124.

⁸² Heather A. Wilson, *a.g.e.*, s. 126.

1966'dan 1989'a dek Güney Afrika Cumhuriyeti'ne karşı bir silâhli çatışma yürüten SWAPO (Güney Batı Afrika Halkı'nın Örgütü) ve ANC (Afrika Ulusal Kongresi), Güney Afrika Cumhuriyeti tarafından ulusal bağımsızlık hareketleri olarak tanınmamış sadece Cenevre Sözleşmelerinin ortak 3. maddesi uygulanmıştır.⁸³

İsrail'in Filistin halkı karşısındaki durumu Güney Afrika'da karşılaşılandan biraz daha farklıdır. FKÖ, kendisini Filistin halkının meşru temsilcisi olarak saymaktadır. Örgüt, selfdeterminasyon hakkını savunurken üç önemli meşrulaştırmaya başvurmaktadır: sömürgecilik, ırkçılık ve yabancı devlet işgali. Dışsal selfdeterminasyon hakkına başvuran örgüt, bunun işgal edilen Arap topraklarında bir Filistin devletinin kurulmasıyla gerçekleştirileceğine inanmakta ve İsrail'e karşı mücadele etmektedir.⁸⁴ İsrail, 1949 Cenevre Sözleşmelerinin imzacısı olmasına karşın, uluslararası insanî hukukun ilgili hükümlerine uymayı sürekli olarak reddetmektedir.⁸⁵ İsrail, kendisini 1949 Cenevre Sözleşmelerine ek I. Protokol bağlamında "işgalci" bir güç olarak görmemektedir. Zira, İsrail'e göre Araplar şu an İsrail'in elinde bulunan toprakların meşru egemenleri değildir. İsrail hükümeti, FKÖ'nü bir ulusal bağımsızlık hareketi olarak değil, fakat Cenevre Sözleşmeleri tarafından kapsanmayan kriminal bir terörist grup olarak görmektedir.⁸⁶

Tüm bu uygulamalardan çıkan sonuç I. Protokol'ün 1/4. maddesinin sadece teorik bir değere sahip olduğudur. I. Protokol'ün 1/4. maddesinin teamül kuralı değerinde olduğunu meşrulaştıracak devlet uygulamaları unsuru ye-

tersizdir. Çünkü anılan Protokol'e taraf olmayan ve Genel Kurul'un 3103 sayılı kararına karşı oy veren devletler vardır ve bunlar ulusal bağımsızlık savaşlarını uluslararası nitelikte bir çatışma olarak görmemektedir. Örneğin hedef devletlerden İsrail, Protokol'e taraf olmayıp itiraz eden devlet durumunu sürdürmektedir.⁸⁷ Dolayısıyla, yaşayan uluslararası hukuk çerçevesinde ulusal bağımsızlık savaşlarının uluslararası bir silâhli çatışma niteliği konusunda genel bir kuraldan söz etmek olanıklı değildir. Devletlerin aldıkları tutuma göre bir ayrıma gidilmesi gerekmektedir. Fakat, ulusal bağımsızlık savaşlarının uluslararası bir çatışma biçiminde nitelendirilmesi her hâliyle yalnız sömürge yönetimi altındaki halklar için söz konusudur. Sömürgecilik sona erdiğine göre, insanî hukuka ilişkin bu kuralların örneğin bir devletin bölücü güçlerle yürüttüğü silâhli ayaklanmalarda, bu güçlere yasal hükümetçe savaşan statüsü tanınmadıkça geçerli olması olası değildir.⁸⁸

Sonuç

Selfdeterminasyon hakkına sarılan ulusal bağımsızlık hareketlerinin mücadelelerinin meşruluğu uluslararası hukukun en tartışmalı konularından birisidir. BM Genel Kurul kararları ulusal bağımsızlık hareketlerinin kuvvet kullanma yetkisine sahip olduklarına yönelik bir kanıt zenginliği sağlıyor görünmektedir. Ancak, uluslararası ilişkilerde daha fazla ağırlığı ve etkinliği olan sahip olan Batılı Devletler bu kararlara istikrarlı bir şekilde karşı çıkmaktadır. Bu durum, ulusal bağımsızlık hareketlerinin kuvvet kullanma yetkisine sahip olduklarına ilişkin bir teamül kuralının olmadığını göstermektedir.⁸⁹ Ulusal bağımsızlık savaşlarının 1977 tarihli I. ek

⁸³ Edward Kawakwa, *a.g.e.*, s. 76-83.

⁸⁴ Yehuda Lukacs, *The Israel Palestinian Conflict: A Documentary Record 1967-1990*, Cambridge University Press, 1992, s. 317-333.

⁸⁵ Elizabeth Chadwick, *a.g.e.*, s. 55.

⁸⁶ Antonio Cassese, *a.g.e.*, s. 235-236.

⁸⁷ Antonio Cassese, *a.g.e.*, s. 204.

⁸⁸ Hüseyin Pazarcı, *Uluslararası Hukuk Dersleri IV. Kitap*, Turhan Kitabevi, Ankara, 2000, s. 145-146.

⁸⁹ Heather A. Wilson, *a.g.e.*, s. 127.

Protokol'ün kapsamı içine girerek "uluslararasılaşması" ulusal bağımsızlık hareketlerinin kuvvet kullanma yetkisinin kabul edildiği anlamına gelmemektedir. Bununla birlikte, ulusal bağımsızlık savaşlarının izin verilebilir ulus-

lararası silâhlı çatışmalar olarak görülmesine ve dışardan devletlerin bu hareketler lehine müdahale etmelerine cesaret vermiştir.⁹⁰

⁹⁰ Sertaç H. Başeren, *a.g.m.*, s. 199.

Türkiye'nin Dönüşümü ve Amerikan Politikası

Morton Abramowitz

"Morton Abramowitz ve diğer katkıda bulunanlar, büyük bir değişim gerçekleştirmeye çalışan bir ülke hakkında ustalıkla yazılmış, bilgi dolu ve yetkin bir kitap ortaya çıkardılar. Kitapta, Türkiye'nin iç ve dış dünyası ile Türk-Amerikan ilişkilerinin değişik boyutları büyük bir vukuf ve maharetle anlatılmış, Abramowitz, bu ülkeyi en iyi yorumlayan uzmanlardan bazılarını bir araya getirmiş. Yorumları dengeli, hükümleri isabetli bir kitap."

Profesör Fouad Ajami

The Johns Hopkins School of Advanced International Studies

"Türkiye hak ettiği ilgiyi ender olarak gören *eksen* ülkelerden biri. *Türkiye'nin Değişimi ve Amerikan Politikası*, bu alandaki ihtiyacı büyük ölçüde karşılamaktadır. Amerikalı ve Türk uzmanlar bir araya gelerek, Türkiye'nin nereden gelip, bugüne dek ne kadar yol katettiğini ve gitmesi gereken daha ne kadar yol olduğunu ele almayı ihmal etmeyen bir eser ürettiler. Kitap, Türkiye'nin iç sorunlarını ele alırken sempatik olmayı ve aynı zamanda bu konular hakkında sağlam hükümler verebilmeyi becermiştir. Amerika'nın Türkiye ile kurduğu karmaşık bağları değerlendiren de aynı biçimde titiz ve dürüsttür."

Richard N Haass

The Brookings Institution, Dış Politika Çalışmaları Direktörü ve Başkan Yardımcısı

LIBERTE

kitaplığınızda özgürlüğe yer açın...
